

ACTA MVSEI APVLENSIS

APULUM LV

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

Fondator

ION BERCIU

Editor

GABRIEL T. RUSTOIU

Colegiul editorial

RADU ARDEVAN - Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca

NIKOLAUS BOROFFKA - Deutsches Archäologisches Institut, Berlin

DANIEL DUMITRAN - Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

NICOLAE GUDEA - Cluj-Napoca

VALER MOGA - Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

CHRISTOPHER F. E. PARE - Universitatea „Johannes Gutenberg”, Mainz

ZENO KARL PINTER - Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu

MARIUS PORUMB - Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca

VOLKER WOLLMANN - Obrigheim

Colegiul de redacție

HORIA CIUGUDEAN - director

RADU OTA - secretar de redacție

GEORGE BOUNEGRU - membru

CONSTANTIN INEL - membru

Adresa de corespondență:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

510010 ALBA IULIA

Str. Mihai Viteazul, 12-14

Tel. 0258/813300

revista.apulum@yahoo.com

www.mnuai.ro; www.muzeuluniriialba.ro; www.anuarulapulum.ro

Correspondence address:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII

RO – 510010 ALBA IULIA

Mihai Viteazul St., 12-14

Tel. (+40) (258) 813300

© 2018 MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII, ALBA IULIA

ISSN – 1013-428X

ISSN – 2247 – 8701

ISSN-L – 2247 – 8701

ACTA MVSEI APVLENSIS

APVLVM

LV

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

ALBA IULIA

MMXVIII

Tehnoredactare: RADU OTA

Traducerea și verificarea textelor în limba engleză: ADINA GOȘA

Textele nepublicate nu se restituie.

S U M A R

CONTENTS – SOMMAIRE – INHALT

STUDII – STUDIES

SABIN ADRIAN LUCA, HORIA CIUGUDEAN, O depunere rituală aparținând culturii Petrești descoperită la Uioara de jos <i>A ritual deposition assigned to the Petrești culture found at Uioara de jos</i>	9
MIHAELA-MARIA BARBU, MIHAI GLIGOR, Industria litică cioplită aparținând grupului cultural Foeni din situl de la Alba Iulia- „Lumea Nouă” (jud. Alba) (I) <i>Chipped lithic industry belonging to Foeni cultural group from Alba Iulia - Lumea Nouă archaeological site (Alba county) (I)</i>	23
CRISTIAN IOAN POPA, Through the darkness of prehistory. The pyxis or the Coțofeni oil lamp from Gheja <i>Prin întunericul preistoriei. Pyxida sau candela Coțofeni de la Gheja</i>	57
CAROL KACSÓ, Așezarea din epoca bronzului de la Oarța de Sus – Dealul Stremțului <i>Die Bronzezeitliche Siedlung von Oarța de Sus – Dealul Stremțului</i>	67
MARIUS-MIHAI CIUTĂ, Un colier din aur cu pandantive și o pereche de cercei, din aur, din situl cetății dacice de la Căpâlna (com. Săsciori, jud. Alba) <i>A golden necklace with pendants and a pair of golden earrings From Dacian fortress Căpâlna (Săsciori village, Alba county)</i>	87
RADU CIOBANU, Pictorul roman la lucru – detalii tehnice și câteva probleme de iconografie ale picturii antice de șevalet <i>Le peintre romain au travail – details techniques et quelques problemes sur l’iconographie de la peinture antique de chevalet</i>	125
CĂTĂLIN PAVEL, The only Icarus statuette from Dacia: a military appropriation of the Icarus myth? <i>Singura statueta a lui Icar din Dacia: mitul lui Icar în mediul militar?</i>	155
FLORIN CIULAVU, MIHAELA BLEOANCĂ, Contribuții la studiul	

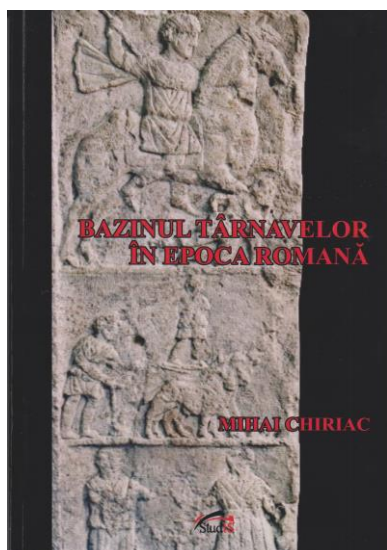
	sectorului sudic al canabelor romane de la Apulum / <i>Municipium Septimium Apulense</i> . Raport preliminar privind cercetările arheologice preventive de la Alba Iulia, str. Izvorului, nr. 5 <i>Contributions to the study of the southern sector of Roman canabae from Apulum / Municipium Septimium Apulense. Preliminary report on preventive archaeological research from Alba Iulia, str. Izvorului, no. 5</i>	171
MIHAELA BLEOANCĂ,	Instrumente medicale descoperite recent la Apulum <i>Medical instruments recently discovered at Apulum</i>	219
ADRIAN COSMIN BOLOG, OVIDIU MAXIM OARGĂ,	O nouă cercetare în necropola romană de la Apulum, Dealul Furcilor-„, Podei“ <i>A new research in the Roman necropolis from Apulum, Dealul Furcilor - „, Podei“</i>	229
DAN ANGHIEL, GEORGE VALENTIN BOUNEGRU,	O stelă funerară descoperită la Ighiu, jud. Alba <i>A funerary stela discovered at Ighiu, Alba county</i>	251
AUREL DRAGOTĂ, MIHAI BLĂJAN,	The military entourage of Gyula as shown by the burial place in Alba Iulia – <i>Izvorul Împăratului</i> (10 th -11 th century) <i>Anturajul militar al lui Gyula ilustrat de cimitirul de la Alba Iulia – Izvorul Împăratului (sec. X-XI)</i>	259
AUREL DRAGOTĂ, VALENTIN DELEANU, GABRIEL TIBERIU RUSTOIU, ANCA MATIȘ, MIHAI BLĂJAN,	Tipologia inventarului din cimitirul de la Alba Iulia - <i>Izvorul Împăratului</i> (sec. X-XI) <i>The categorization of the funeral artefacts from Alba Iulia – Izvorul Împăratului cemetery site</i>	325
MONICA-ELENA POPESCU,	Considerații privind un pandantiv bizantin de la Alba Iulia - <i>Izvorul Împăratului</i> <i>Observations about a Byzantine pendant from Alba Iulia - Emperor's Spring</i>	353
LAURA MAGDAN, AUREL DRAGOTĂ,	Cercetările arheologice de la Alba Iulia - <i>Canton C.F.R. (1961-1962)</i> <i>Archaeological excavations from Alba Iulia - Canton C.F.R (1961-1962)</i>	361
RADU OTA, CRISTIAN TITUS FLORESCU, BOGDAN PÂCLIȘAN,	Alba Iulia și invaziile turco-tătare din anii 1658 și 1661, reflectate prin descoperiri arheologice recente <i>Alba Iulia and the Turkish-Tartar invasions from 1658 and 1661, reflected by recent archaeological discoveries</i>	379

RESTAURARE – CONSERVARE – INVESTIGAȚII
RESTORATION – CONSERVATION – INVESTIGATIONS

- SORIN ȘERBAN, Reconstituirea unei cupe din perioada romană
Restoring a bowl of the Roman period 391

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ
REVIEWS AND READER'S NOTES

- SABIN ADRIAN LUCA, Cosmin Ioan Suciu, *Cultura Vinča în Transilvania*, Bibliotheca Brukenthal XLIV, Sibiu, 2009, Editura ALTIP, ISBN 978-973-117-250-7 397
- CRISTINEL FÂNTÂNEANU, Ion Tuțulescu, *Perioada de tranziție spre epoca bronzului în zona deluroasă și montană a Olteniei*, Tg. Jiu, Ed. Măiastra, 2016, 280 pagini, 83 figuri, 5 hărți 417
- RADU OTA, Mihai Chiriac, *Bazinul Târnavelor în epoca romană*, Mediaș, Iași, Editura Studis, 2016, 232 pagini, 23 figuri color 421
- FLORIN CIULAVU, Carmen Maria Petolescu, *Daco-Moesica. Studii de numismatică și gliptică*. Ediție îngrijită de Constantin C. Petolescu și Ștefan Vasiliță, București, Editura Academiei Române, 2017, 364 p 425
- RADU CIOBANU, P. Wilkinson, *Pompeii – An Archaeological Guide*, London, New York, 2017, 240 pag., 32 planșe color, 60 fig. alb negru 427
- RADU OTA, Iosif Vasile Ferencz, *Muzeul din Deva. Arc peste timp*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2017, 166 pagini 429
- RADU OTA, Horațiu Groza, *Muzeul de Istorie din Turda (1943-2013)*, Cluj-Napoca, Editura Grinta, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2013, 137 pagini, 103 imagini alb-negru și color 433
- Lista autorilor 437

Mihai Chiriac, *Bazinul Târnavelor în epoca romană*, Mediaș, Iași, Editura Studis, 2016, 232 pagini, 23 figuri color.

Radu OTA
Muzeul Național al Unirii Alba Iulia

Mihai Chiriac, fost doctorand al profesorului Mihai Bărbulescu, a ales o temă destul de greu de abordat în cercetarea civilizației romane în Dacia, datorită informațiilor lacunare cu privire la acest subiect. Lucrarea sa este concretizarea editorială a tezei de doctorat susținute de autor în ianuarie 2014. Tema aleasă se ocupă de implementarea valorilor culturii romane într-o zonă din partea central-estică a

provinciei traianice, străbătută de râurile Târnavă Mare și Târnavă Mică. Este una din regiunile slab dezvoltate, în care elementul rural este exclusiv, viața urbană lipsind cu desăvârșire¹. Cel puțin o parte a acestui areal, mai precis cursul inferior al celor două râuri, făcea parte din *territorium*-ul coloniei Aurelia Apulensis, cel mai bogat oraș roman din Dacia². În general zonele rurale ale Daciei romane sunt foarte slab cercetate, informațiile fiind lacunare, astfel încât suntem departe de a înțelege pe deplin dezvoltarea lor.

Autorul reușește să adune toate informațiile despre cultura romană a acestei microregiuni, concretizându-și munca științifică prin editarea acestei sinteze. După o **Prefață** semnată de profesorul Mihai Bărbulescu, conducătorul științific al tezei sale de doctorat, și un **Argument** prin care autorul își justifică alegerea acestei teme cât și importanța studierii acesteia, lucrarea debutează cu un **Studiu introductiv** în care suntem puși la curent cu trăsăturile geomorfologice ale zonei geografice studiate. Astfel aflăm date despre resursele naturale, faună, floră, climă, hidrografie etc. Urmează șase capitole în care sunt tratate rețeaua rutieră, așezările civile, fortificațiile, viața economică, cultural-religioasă și fenomenul colonizării bazinului Târnavelor. La finalul cărții sunt alcătuite **Anexele**, structurate în trei părți: a. un repertoriu arheologic al așezărilor de epocă romană din aria cercetată; b. catalogul monumentelor și

¹ Amintesc trei lucrări de sinteză care se ocupă cu viața rurală în Dacia romană: Popa 2000; idem 2002; Gudea 2008.

² Ardevan 1998, p. 81.

inscripțiilor; c. o listă a ilustrațiilor, imaginilor și hărților utilizate, și **Bibliografia** consultată de autor.

Primul capitol, neintitulat, este împărțit în două subcapitole în care ne este relatată istoria bazinului Târnavelor din paleolitic până în a doua vârstă a fierului, și stadiul cercetărilor în mediul rural al acestui areal în epoca romană.

Capitolul al doilea, **Drumuri și așezări civile din bazinul Târnavelor în epoca romană**, este structurat în două subcapitole în care sunt analizate principalele căi de comunicație și așezările civile dezvoltate în această regiune. În subcapitolul dedicat arterelor de circulație autorul ne familiarizează cu informații generale despre dezvoltarea drumurilor romane și principalele artere care străbat zona. În ceea ce privește așezările, exclusiv rurale, mai multe date sunt oferite de cele care au avut parte de cercetări arheologice: Micăsasa, Mediaș - Gura Câmpului, Slimnic, Boarta etc. Autorul repertoriază 82 așezări rurale (nu toate sunt certe), iar după mărimea lor, sunt împărțite în trei tipuri: mari, mijlocii și mici. Zona este populată în mare măsură cu coloniști de origine norico-panonică, dar au putut fi evidențiate sate cu populație indigenă dacică. În ceea ce privește ultima categorie sunt de amintit siturile de la Ocna Sibiului, Slimnic, Ruși, Șura Mică etc. care își încep existența în perioada Regatului dac și își continuă locuirea până pe parcursul sec. III p.Chr. De asemenea constată pe baza observațiilor din teren că indigenii daci trăiesc în comunități separate față de coloniștii norico-panonici. Referitor la tipurile de locuințe autorul ne oferă informații despre bordeie³, semibordeie și locuințele de suprafață.

Capitolul al treilea, **Castrele romane din bazinul Târnavelor**, este structurat pe șase subcapitole în care ne sunt relatate date despre castrele romane în general, rolul strategic al fortificațiilor de pe Târnavă (Odorhei, Sărățeni, Inlăceni), informații despre dimensiunile și elementele de construcție a castrelor, rolul lor în apărarea provinciei și trupele care au staționat în acestea. Nu în ultimul rând face o trecere în revistă a artefactelor descoperite în interiorul lor: monumente sculpturale și epigrafice, piese din bronz, fier și os, material tegular, monede etc. În ultimul subcapitol tratează evenimentul militar al invaziei dacilor liberi la granița de est a provinciei între anii 155-158⁴.

Capitolul al patrulea, **Economia**, este împărțit în trei subcapitole în care sunt relatate date despre producția ceramică, agricultură, creșterea animalelor și exploatarea resurselor minerale. Este amintit rolul deținut în dezvoltarea economică a zonei de așezarea de ceramiști de la Micăsasa, cercetată de I. Mitrofan între 1976-1998, unde au fost descoperite 27 cuptoare de ars ceramică

³ Încă nu s-a ajuns la un consens cu privire la folosirea terminologiei folosite la desemnarea tipurilor de locuință. Se utilizează termenii de bordei, semibordei, locuință adâncită, semiadâncită șamd. Din punctul meu de vedere complexe de locuit de 0,40-0,60 m adâncime pot fi considerate tot bordeie.

⁴ Vezi: Benea 2010, p. 162-168.

și peste 400 tipare pentru producerea vaselor de tip *terra sigillata*⁵. Oferă informații despre unelte agricole, pomicultură, viticultură, creșterea animalelor, exploatarea de piatră (cariera de gresie de la Sighișoara - *Pârâul Hotarului*), sare (Ocna Sibiului), dar și despre prelucrarea minereului de fier (atelierul de fierărie de la Mediaș - *Gura Câmpului*).

Capitolul al cincilea, *Viața cultural-religioasă*, este structurat în șase subcapitole în cuprinsul cărora aflăm despre metodologia folosită, dovezile epigrafice (inscripții onorare, votive și funerare), tipologia monumentelor funerare și simbolistica redată pe acestea, și piesele votive. Din punctul meu de vedere subcapitolul 4, *Alte monumente cu caracter cultural-religios descoperite în bazinul Târnavelor în epoca romană*, nu era necesar să fie introdus în structura acestui capitol, deoarece o serie de monumente prezentate de autor puteau fi introduse în subcapitolul 3, *Monumentele funerare din bazinul Târnavelor în epoca romană*. Este vorba despre un cap de la o statuie feminină (nr. 3), doi lei adosați (nr. 4) și un cap din marmură (nr. 5) interpretat ca aparținând unei statui imperiale care-l redă pe Traianus Decius. Ambele capete provin de la statui funerare⁶. Relieful cu imaginea unui Satyr alături de Pan (nr. 1), capul unei statuete de lut a Iunonei (nr. 2) sau, în opinia mea, chiar a Venerei, și capul unei statuete a lui Apollo Belvedere ar fi trebuit discutate într-un subcapitol dedicat pieselor votive. Un alt neajuns este abordarea unor piese de podoabă și vestimentație (inele, coliere, fibule, ace de păr) în subcapitolul 5, *Alte elemente ale vieții cultural-religioase descoperite în bazinul Târnavelor în epoca romană*. Acestea își aveau locul într-un subcapitol despre elementele de podoabă și vestimentație, parte componentă a capitolului 4, rezervat vieții economice.

Capitolul al șaselea, *Considerații finale privind colonizarea bazinului Târnavelor în epoca romană*, oferă date generale asupra zonei cercetate și concluzii ale autorului cu privire la trăsăturile vieții romane de pe aceste meleaguri. Autorul a identificat 50 de așezări rurale certe, colonizate masiv de populații celtice din zona norico-panonică. Sursele epigrafice sunt rare, iar informațiile referitoare la artă și religie, lacunare. Nici în ceea ce privește arhitectura clădirilor studiate nu sunt foarte multe date, cercetările fiind reduse. Este scos în evidență *uicus*-ul de coloniști Micăsasa, important centru de producere a ceramicii⁷. De asemenea subliniază prezența elementului indigen dac în aproape toate așezările repertoriare.

Lucrarea semnată de Mihai Chiriac sintetizează informațiile cu privire la prezența stăpânirii romane în arealul scaldat de cele două Târnavi și constituie

⁵ Mitrofan 1999, p. 166-172

⁶ A se vedea reinterpretarea profesorului Al. Diaconescu: Diaconescu 2010-2011 (2012), p. 130, 187, Fig. 5, Cat. M, 48.

⁷ Mitrofan 1999, p. 166-172.

un util manual de lucru pentru cei care doresc să studieze mediul rural al provinciei Dacia. Efectuarea unor cercetări arheologice în diverse situri ar putea aduce date prețioase care ne-ar ajuta să înțelegem stadiul dezvoltării comunităților rurale, integrarea mai mult sau mai puțin evidentă a populației indigene dacice, relațiile acesteia cu autoritățile romane, dar și cu coloniștii aduși aici după organizarea provinciei de către împăratul Traian.

Bibliografie:

- Ardevan 1998 - R. Ardevan, *Viața municipală în Dacia Romană*, Timișoara, 1998.
- Benea 2010 - D. Benea, "Despre războaiele cu dacii din timpul lui Antoninus Pius (anii 144/147, 155-157)", (ed. V. Rusu-Bolindeț, T. Sălăgean, R. Varga) *Studia Archaeologica et Historica in honorem magistri Dorin Alicu*, Cluj-Napoca, 2010, p. 154-180.
- Diaconescu 2010-2011 (2012) - Al. Diaconescu, "Male and female funerary statues from Roman Dacia", *ActaMN*, 47-48/I, 2010-2011 (2012), p. 125-203.
- Gudea 2008 - N. Gudea, *Așezările rurale din Dacia Romană (106-275). Schiță pentru o istorie a agriculturii și satului daco-roman*, Oradea, 2008.
- Mitrofan 1999 - I. Mitrofan, "Marele Centru de ceramică de la Micăsasa, (ed. D. Protase, D. Brudașcu) *Napoca 1880 de ani de la începutul vieții urbane*, Cluj-Napoca, 1999, Cluj-Napoca, 1999, p. 166-172.
- Popa 2000 - D. Popa, *Viața rurală în Transilvania romană*, Sibiu, 2000.
- Popa 2002 - D. Popa, *Villae, vici, pagi. Așezările rurale din Dacia romană intracarpatică*, Sibiu, 2002.